

Η Προϊστορία της Ρουμανίας

Alexandru Vulpe

Ακαδημαϊκός, Καθηγητής, Διευθυντής του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου
του Βουκουρεστίου “Vasile Pârvan”

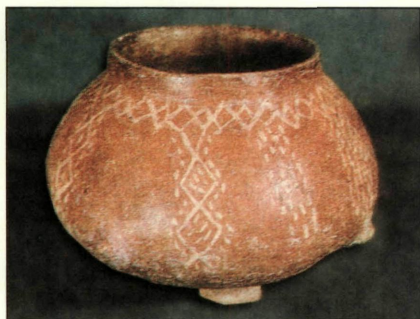
Μετάφραση: Άρης Τσαραβόπουλος

Νεολιθική εποχή

Στις αρχές της Ολόκαινου – της σημερινής γεωλογικής υποπεριόδου – πριν από περίπου 10000 χρόνια, σημειώθηκε μια ουσιαστική άνοδος της ατμοσφαιρικής θερμοκρασίας: από το 7000 και έως το 3000 π.Χ. η θερμοκρασία και η υγρασία ήταν υψηλότερες από τις σημερινές. Αν και δεν διαπιστώνεται καμία διακοπή στην κατοίκηση μετά την μεσολιθική (επιπαλαιολιθική) εποχή με τη νέα περίοδο – τη Νεολιθική –, η εμφάνιση των νεολιθικών πολιτισμών, που ανήκαν σε πληθυσμούς γεωργών και κτηνοτρόφων, ήταν αποτέλεσμα μιας μετακίνησης από τα νότια της Βαλκανικής χερσονήσου και, τελικά, από τη Μικρά Ασία και την περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Οι μέτοικοι, που γνώριζαν την κεραμική και όργωναν τη γη με πρωτόγονα εργαλεία, συνυπήρχαν για ένα διάστημα με τις ομάδες των τελευταίων κυνηγών της Μεσολιθικής (ταρδενοϊσιανού τύπου). Δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθεί η επαφή μεταξύ των δύο πληθυσμών, εάν δηλαδή ο παλιός πληθυσμός των αυτόχthonων αφομοιώθηκε από τους νεότερους, ή εάν, απλούστερα, οι παλαιότεροι αποσύρθηκαν σταδιακά στις λιγότερο κατοικημένες περιοχές της ηπείρου. Αυτό που γνωρίζουμε είναι, ότι όλοι οι απανθρακωμένοι καρποί που ανακαλύφθηκαν έως τώρα στις πρώιμες νεολιθικές εγκαταστάσεις, προέρχονται από τη νοτιοδυτική Ασία. Επίσης, τα εξημερωμένα αιγοπρόβατα ανήκουν σε ομάδες που δεν υπήρχαν στο έδαφος της Ρουμανίας κατά τη Μεσολιθική περίοδο αλλά έχουν μεταφερθεί από την Εγγύς Ανατολή.

Γενικά, η Νεολιθική εποχή στη Ρουμανία ακολουθεί το παραδοσιακό τριμερές διάγραμμα: – Αρχαιότερη, Μέση (συνχά χρησιμοποιείται ο όρος “αναπτυγμένη”), Νεότερη (που ονομάζεται συχνά και “ενεολιθική”). Θα παρουσιαστούν μόνο τα γενικά γνωρίσματα και οι πλέον χαρακτηριστικές εκφάνσεις της.

Τα παλαιότερα νεολιθικά ευρήματα προέρχονται από την Ολτένια (Cârcea, νομός Dolj) και την Τρανσυλβανία (Gura Baciului, νομός Cluj). Η λεπτή κερα-

Εικ. 1: Αγγείο με γραπτή διακόσμηση της αρχαιότερης Νεολιθικής (θέση Cârcea)

μική φέρει δίχρωμη γραπτή διακόσμηση – με γεωμετρικά μοτίβα και λευκές στιγμές σε ερυθρό ή καστανό φόντο – και παρουσιάζει αναλογίες με την πρώιμη φάση του πολιτισμού του Σέσκλου στη Θεσσαλία (εικ. 1). Τα εργαλεία που βρέθηκαν στους οικισμούς αυτούς συνεχίζουν να είναι από οψιανό και λειασμένο λίθο (μικρές αξίνες). Εμφανίζονται και τα πρώτα ειδώλια, πήλινα ή λίθινα.

Ένα δεύτερο στάδιο της Αρχαιότερης Νεολιθικής χαρακτηρίζεται από την εξά-

πλωση σε όλον σχεδόν τον καρπαθο-δουνάβιο χώρο του πολιτισμού Starčevo-Criș¹. Ο πολιτισμός αυτός δεν φαίνεται να αποτελεί συνέχεια των πολιτιστικών φαινομένων που περιγράφηκαν παραπάνω, αλλά είναι δημιούργημα ενός νέου πληθυσμιακού κύματος από το Νότο, με αναλογίες και πάλι στην κεραμική παραγωγή του θεσσαλικού πολιτισμού του Σέσκλου (φάση Προσέσκλο). Οι οικισμοί είναι πολυάριθμοι και απέδωσαν πλούσιο κεραμικό και λίθινο υλικό. Η κεραμική είναι γραπτή με δίχρωμα ή ακόμα και τρίχρωμα μοτίβα (σκοτεινές ή λευκές ταινίες σε ερυθρή επιφάνεια ή σκοτεινές ταινίες σε λευκή επιφάνεια). Μαζί με τα γεωμετρικά γραμμικά θέματα εμφανίζεται και η σπείρα. Η ποικιλία των μορφών των αγγείων είναι εμφανώς μεγαλύτερη απ' ό,τι στην προηγούμενη περίοδο. Στην Ολτένια (Valea Râii, νομός Vâlcea) αποκαλύφθηκε ένα οστέινο δρεπάνι, ενώ σε άλλο οικισμό βρέθηκε ένα ξύλινο αγγείο· προϊόντα από ξύλο θα υπήρχαν πολύ περισσότερα αλλά δεν διατηρήθηκαν. Εκτός των εργαλείων από πυριτόλιθο, συχνά βρίσκονται και εργαλεία από λειασμένο λίθο, πολλές φορές μεγάλων διαστάσεων. Ήδη από αυτήν την περίοδο εμφανίζονται και τα πρώτα χάλκινα αντικείμενα (βελόνες, χάνδρες). Ο πολιτισμός Starčevo-Criș είχε μεγάλη διάρκεια (υποδιαιρέθηκε σε περισσότερες φάσεις εξέλιξης) και αποτελεί το βασικό πολιτιστικό και δημογραφικό κορμό, επί του οποίου θα αναπτυχθούν οι επόμενοι πολιτισμοί της Νεολιθικής εποχής στον καρπαθο-δουνάβιο χώρο.

Είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να εξακριβωθεί σε ποιο βαθμό η εμφάνιση ξένων πολιτιστικών στοιχείων, που εκδηλώνονται κυρίως στα σχήματα και στη διακόσμηση της κεραμικής, είναι αποτέλεσμα μετακινήσεων ή άφιξης νέων ομάδων ή αντικατροπτρίζουν απλώς την εξέλιξη των διακοσμητικών θεμά-

1. Σημ. συντ.: Ο πολιτισμός Criș στη Ρουμανία είναι ο ίδιος με αυτόν που φέρει την ονομασία Köros στην Ουγγαρία· το όνομα το πήρε από τον ίδιο ποταμό που ονομάζεται Criș στα Ρουμάνικα και Köros στα Ουγγρικά.

των. Έχοντας υπόψη τις περιορισμένες δυνατότητες εξασφάλισης της τροφής στα εδάφη που είχαν πρόσφατα αποψιλωθεί και τη συνεχή ανάγκη εξεύρεσης νέων τόπων κατάλληλων για καλλιέργεια και βοσκή, διατυπώθηκε η υπόθεση, ότι υπήρχε έντονη κινητικότητα των νεολιθικών κοινοτήτων. Οι οικισμοί με μια μόνο φάση κατοίκησης αντικατοπτρίζουν πολύ καλά αυτό το φαινόμενο. Εάν γίνει αποδεκτή ως λογική αυτή η εξήγηση για τα πρώιμα στάδια της Νεολιθικής εποχής, για τις πιο προχωρημένες φάσεις της περιόδου, με την πληθώρα οικισμών με αλληπάλληλα στρώματα, που αποδεικνύουν μια σταθερότητα στην κατοίκηση, φαίνεται, ότι δεν αποτελούσε πλέον πρόβλημα η εξασφάλιση πόρων ζωής από έδαφος περιορισμένης έκτασης.

Όλες αυτές οι θεωρήσεις δείχνουν τη δυσκολία να γίνει μια “ιστορική” αναπαράσταση της δυναμικής των πληθυσμών της Νεολιθικής εποχής. Οι αρχαιολογικές ανακαλύψεις εμφανίζουν την εποχή αυτή ως μια εποχή σταθερότητας, στη διάρκεια της οποίας ένας μόνιμα εγκατεστημένος, καθαρά γεωργικός πληθυσμός, δημιούργησε έναν από τους θεαματικότερους πολιτισμούς του νοτιοανατολικού ευρωπαϊκού χώρου, πολιτισμό που θα προσπαθήσω να χαρακτηρίσω παρακάτω.

Η σχετική σταθερότητα αντανακλάται και στους τύπους των οικισμών, οι οποίοι, ιδιαίτερα στις τελικές φάσεις της Νεολιθικής εποχής, έχουν τη μορφή μεγάλων πληθυσμιακών συγκεντρώσεων: οι οικισμοί στο Majdan και στο Dobrovnodi, στην περιοχή του Uman στην Κεντρική Ουκρανία (Πολιτισμός Cucuteni-Tripolje), αριθμούν περισσότερες από 1000 οικίες, και εμφανίζουν μια ειδική οργάνωση που φανερώνει πρωτοαστική δομή. Οι οικίες στη Νεολιθική Εποχή ήταν, γενικώς, ορθογώνιες, συχνά μεγάλων διαστάσεων. (περ. 15X10m). Οι τοίχοι ήταν από αχυροπηλό σε σκελετό ξύλινου πλέγματος και πασσάλων πακτωμένων στο έδαφος. Στο εσωτερικό υπήρχαν πήλινες εστίες, κλίβανοι και μια εντυπωσιακή ποσότητα κεραμικής, με μεγάλη ποικιλία στα σχήματα και στη διακόσμηση. Εκτός από τα αγγεία οικιακής χρήσης, γενικώς ακόσμητα, σε όλους περίπου τους πολιτισμούς του καρπαθο-δουνάβιου χώρου έχουν ανακαλυφθεί αγγεία με ωραίο και πλούσιο γραπτό διάκοσμο ή εγχάρακτα, που είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής (εικ. 2). Στη διακόσμηση περι-

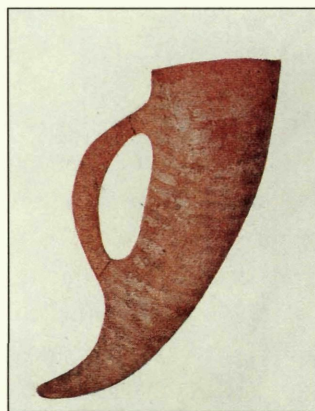
Εικ.2: Αγγείο με εγχάρακτη διακόσμηση της Νεότερης Νεολιθικής (πολιτισμός Vinča-Tórdos)

Εικ.3: Αγγείο με γραπτή διακόσμηση της Χαλκολιθικής εποχής (πολιτισμός Cucuteni A, θέση Izvoarele)

λαμβάνονται όλων των ειδών τα γεωμετρικά θέματα, αλλά διακρίνονται ιδιαίτερα οι σπείρες και οι μαϊάνδροι. Δεν λείπουν ούτε οι παραστάσεις ζώων και ανθρώπων (στον πολιτισμό Cucuteni οι παραστάσεις αυτές είναι γραπτές). Φυσικά, η διακόσμηση είχε πρωταρχικά μια πνευματική σημασία, αλλά το καθαρά αισθητικό στοιχείο στη δημιουργία και την πραγμάτωση των διακοσμητικών θεμάτων δεν είναι δυνατόν να αγνοηθεί· το ίδιο συμβαίνει και με ορισμένα αγγεία ή βάσεις αγγείων, των οποίων η μορφή είναι ιδιαίτερα εξεζητημένη, εμφανώς μη λειτουργική (εικ. 3). Ως προς τις τεχνικές της διακόσμησης, εκτός από τη γραπτή, που αγγίζει ένα πολύ εκλεπτυσμένο επίπεδο στον πολιτισμό Cucuteni (ιδιαίτερα στην ύστερη φάση Cucuteni B), υπάρχουν και εγχάρακτα αλλά και ανάγλυφα θέματα (με την τεχνική της απόθεσης λευκής ύλης στις χαράξεις για να αποδοθεί η εντύπωση του ανάγλυφου). Μια ιδιαίτερη κατηγορία, που τη συναντάμε στον πολιτισμό Gumelnița, είναι η τεχνική της γραπτής με γραφίτη διακόσμησης, που εκτελείται με μεγάλη ακρίβεια, πριν από την όπτηση του αγγείου, σε θερμοκρασίες έως 1050° C (εικ. 4). Τα θέματα που αποδίδονται με αυτόν τον τρόπο, κυρίως σπείρες και μαϊάνδροι, προσέδιδαν στην επιφάνεια του αγγείου μεταλλική όψη (στο νεκροταφείο της Βάρνας, που ανήκει σε μια τοπική παραλλαγή του πολιτισμού Gumelnița, αντί της σκόνης γραφίτη χρησιμοποιήθηκε σκόνη χρυσού).

Η μεγάλη ποικιλία της ειδωλοπλαστικής του καρπαθο-δουνάβιου χώρου είναι ανάλογη με αυτήν του αιγαιακού και του μικρασιατικού. Η μεγάλη πλειοψηφία των ειδωλίων είναι γυναικεία, φανερώνοντας τη λατρεία μιας ή περισσότερων γυναικείων θεοτήτων, κυρίως της "μητέρας-θεάς", που μαρτυρείται στην Μικρά Ασία έως τους ιστορικούς χρόνους. Υπάρχουν και ανδρικές μορφές (αλλά και ζεύγη αρσενικού/ θηλυκού) (εικ. 5), ενώ πολύ συχνός είναι ο κανόνας των τριών μορφών, φανερώνοντας την ιδέα μιας πνευματικής τριάδας. Είναι βέβαιο ότι το αισθητικό στοιχείο συνδέεται από την αρχή με το λατρευτικό: αναφέρεται ο γνωστός "στοχαστής" – ανδρική μορφή καθισμένη σε σκαμνί που στηρίζει το κεφάλι της με τα χέρια – από το νεκροταφείο του Cernavodă του

Εικ.4: Αγγείο με γραπτή διακόσμηση γραφίτη της Χαλκολιθικής εποχής (πολιτισμός Gumelnița θέση Gumelnița)

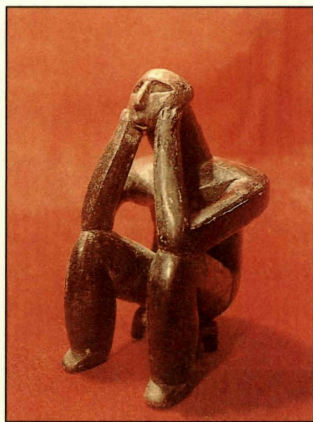
πολιτισμού Hamangia, της Μέσης Νεολιθικής (εικ. 6). Στην ίδια περιοχή του νεκροταφείου βρέθηκε και ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής με σηκωμένο το ένα γόνατο και τα χέρια στηριγμένα στα γόνατα.

Επίσης δεν μπορεί να αγνοηθεί η σειρά των ανθρωπόμορφων αγγείων: "Η θεά από τη Vidra", αγγείο ύψους 42,5 cm, με εγχάρακτη διακόσμηση του πολιτισμού Gumelnița. Ο "Χορός από τη Frumușica", στον νομό Neamț, του πολιτισμού Cucuteni A – ένα υποστατό αγγείου, που αποτελείται από τις πλάτες έξι γυναικείων μορφών δοσμένες με εκλεπτυσμένη σχηματοποίηση, πλεγμένες σε κυκλικό χορό. Τέλος, πρέπει να αναφερθούν και οι πολλές παραστάσεις οικιών – ένα είδος ομοιωμάτων – ασφαλώς με λατρευτικό χαρακτήρα. Ιδιαίτερα παραστατικό και υποβλητικό είναι το ομοίωμα ιερού με όροφο, που βρέθηκε στο χωριό Căscioarele, στο νομό Călărași, στον κάτω Δούναβη, στο στρώμα κατοίκησης του πολιτισμού Gumelnița (εικ. 7).

Για τους ανθρωπολογικούς τύπους των κατοίκων της Νεολιθικής στον καρπαθο-δουνάβιο χώρο γνωρίζουμε ελάχιστα. Σε ορισμένους πολιτισμούς, κυρίως στον χώρο της πυκνής κατοίκησης του πολιτισμού Cucuteni-Tripolje, λείπουν τελείως τα ταφικά λείψανα. Δεν πρόκειται για κενό στην έρευνα, αλλά μάλλον για την έκφραση μιας διαφορετικής συμπεριφοράς ως προς τη λατρεία των νεκρών, την οποία οι αρχαιολογικές μέθοδοι δεν κατάφεραν να προσδιορίσουν. Σε άλλους πολιτισμούς², οι σκελετοί που αποκαλύφθηκαν παρουσιάζουν μεσογειακά χαρακτηριστικά, συχνά με αναλογίες στη Μικρά Ασία, φανερώνοντας το κυρίαρχο, νότιο, δημογραφικό υπόστρωμα των νεολιθικών πληθυσμών της Ρουμανίας, κάτι που επιβεβαιώνεται και με τη συγκριτική αρχαιολογική έρευνα.

Εικ.5: Ζεύγος πήλινων ειδωλίων της Χαλκολιθικής εποχής (θέση Vădastra)

Εικ.6: Πήλινο ειδώλιο επονομαζόμενο «στοχαστής» της Μέσης Νεολιθικής (θέση Cernavodă)

2. Στο Cernavodă ανακαλύφθηκαν 370 ταφές, ενώ στην Cernica, περιοχή του Βουκουρεστίου, σε νεκροταφείο του πολιτισμού Boian [Μέσης Νεολιθικής], αποκαλύφθηκαν 370 ταφές, στις περισσότερες με το νεκρό σε ύπτια θέση και πολλά κτερίσματα

Εικ. 7: Πήλινο ομοίωμα ιερού της Χαλκολιθικής εποχής
(πολιτισμός Gumelnița θέση Căscioarele)

Ως προς την απόλυτη χρονολόγηση της Νεολιθικής εποχής στον καρπαθο-δουνάβιο χώρο, οι ανακαλύψεις των τελευταίων 30-40 χρόνων οδήγησαν σε μια αισθητή χρονική μετακίνηση προς τα πίσω των παραδοσιακών χρονολογιών. Αν και δεν υπάρχει απόλυτη συμφωνία μεταξύ των ειδικών, πολλοί εκφράζουν την άποψη, ότι το τέλος της Νεολιθικής εποχής τοποθετείται τουλάχιστον

μια χιλιετία νωρίτερα απ' ότι πίστευαν στη δεκαετία του '50. Ως οπαδός μιας "υψηλής" χρονολόγησης, στηριζόμενος σε βαθμολογημένες μετρήσεις του άνθρακα 14, πιστεύω ότι το τέλος των μεγάλων πολιτιστικών ενοτήτων – Cucuteni-Tripolje και Bodrogkeresztúr (στην κοιλάδα του ποταμού Τίσα) – τοποθετείται στο πρώτο μισό της τέταρτης χιλιετίας (πιθανότατα γύρω στα 3800 - 3600 π.Χ.). Για την αρχή της Νεολιθικής εποχής δεν υπάρχουν άμεσα δεδομένα. Συγκρίνοντας με τις χρονολογήσεις ορισμένων ευρημάτων από την Ελλάδα (των φάσεων Πρωτοσέσκλο και Προσέσκλο) μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα λείψανα από την Gura Baciului και από την Cârcea προέρχονται από το δεύτερο μισό της έβδομης χιλιετίας, ενώ για τον πολιτισμό Starčevo-Criș υποθέτουμε μια χρονολόγηση γύρω στο 6000 και στο πρώτο μισό της 6ης χιλιετίας.

Το τέλος της νεολιθικής εποχής και του πολιτισμού της είναι ένα από τα πιο συζητημένα προβλήματα της Προϊστορίας της ΝΑ Ευρώπης: η φυσιολογική ανάπτυξη των εγκατεστημένων γεωργικών πληθυσμών τερματίστηκε με την εισβολή ομάδων νομάδων προερχόμενων από της στέπες του Πόντου και της Κασπίας ή από τα δάση και τις στέπες που βρίσκονταν βορειοανατολικά; Αντανακλά αυτή η υποτιθέμενη εισβολή την άφιξη κάποιων ινδοευρωπαϊκών φύλων; Η απάντηση φαινόταν εύκολη πριν από τρεις δεκαετίες, όταν η αντίθεση ανάμεσα στο επίπεδο πολιτισμού των νεολιθικών κοινοτήτων και εκείνο της αμέσως επόμενης περιόδου ήταν διακριτή: ο πολιτισμός εκείνων που ονομάστηκαν "εισβολείς" χαρακτηριζόταν από περιορισμένης έκτασης οικισμούς, χαμηλής ποιότητας κεραμική, διακοσμημένης με απλές εγκοπές, χαράξεις ή εμπιέσεις με σχοινί· το ταφικό σήμα της νέας εποχής είναι ο τύμβος και όσοι θάβονταν σ' αυτόν ανήκαν στην ίδια πατριαρχική οικογένεια. Η αντίθεση αυτή φαινόταν ακόμα ισχυρότερη, καθώς το χρονικό διάστημα της αλλαγής

υπολογιζόταν με τους όρους μιας πολύ "σύντομης" χρονικής διάρκειας: το 1960 οι ερευνητές τοποθετούσαν το τέλος της Νεολιθικής στο 2000 π.Χ περίπου, και την αρχή της εποχής του Χαλκού στο 1800-1700, με μια μικρής διάρκειας μεταβατική περίοδο.

Μολονότι η αντίθεση που αναφέρθηκε, παραμένει σε γενικές γραμμές αναμφισβήτητο γεγονός, η ερμηνεία του φαινομένου με ιστορικούς όρους έχει χάσει πολύ από την πειστικότητά της κυρίως εξαιτίας της επιμήκυνσης της λεγόμενης μεταβατικής περιόδου, η διάρκεια της οποίας υπολογίζεται πλέον σε 1500 χρόνια. Μια τέτοια εικόνα αντανακλά μια μακρόχρονη διαδικασία μετατροπής της κοινωνίας και του πολιτισμού στη ΝΑ Ευρώπη και η ανατροπή που προκαλεί μια μεγάλη πληθυσμιακή μετακίνηση δεν μπορεί να είναι πλέον εμφανής. Το τέλος της νεολιθικής εποχής δεν ήταν απότομο και πρέπει να ερμηνευθεί διαφορετικά για τον κάθε πολιτισμό. Ό,τι φαινόταν ως διείσδυση νομαδικών φυλών μπορεί να θεωρηθεί σήμερα ως μια κοινωνικο-οικονομική μεταβολή του παλαιού πληθυσμού, με την ενίσχυση της κτηνοτροφικής ενασχόλησης σε βάρος της γεωργικής, γεγονός που θα εξηγούσε και την μεγαλύτερη κινητικότητα των φυλών και την προτίμηση σε νέους τύπους οικισμών. Το φαινόμενο θα ήταν, αναμφισβήτητα, περίπλοκο καθώς σ' αυτό καθρεφτίζονται πιθανόν και ορισμένες κλιματολογικές αλλαγές και δημογραφικές μεταβολές. Μπορεί ακόμα να ήταν και αποτέλεσμα επαναστάσεων σε πνευματικό επίπεδο, μιας εξέλιξης των θρησκευτικών αντιλήψεων. Ή, αντίθετα, οι αλλαγές στον τρόπο ζωής είναι αυτές που προσδιόρισαν και τις μεταβολές στις λατρείες; Δεν μπορούν βέβαια να αποκλειστούν και ορισμένες τοπικές μεταναστεύσεις. Έτσι, το τέλος του πολιτισμού Gumelnița στην πεδιάδα του Δούναβη φαίνεται να επιταχύνθηκε από τη διείσδυση στον κάτω Δούναβη φυλών που προέρχονταν από τις εκβολές του Δνείπερου (Βορυσθένη) (πολιτισμός Cernavodă I). Αντίθετα, το τέλος του πολιτισμού Cucuteni-Tripolje εμφανίζεται τελείως διαφορετικό και φαίνεται περισσότερο ως μια αργή μετατροπή του πολιτισμού του ίδιου πληθυσμιακού φορέα.

Όλα αυτά τα συμπεράσματα εξηγούν και τον σκεπτικισμό πολλών ερευνητών για τη συμβολή της αρχαιολογίας στη λύση του προβλήματος του «εξινδοευρωπαϊσμού». Η αναζήτηση μιας πρωταρχικής πατρίδας (*Uhrheimat*) της υποτιθέμενης αρχικής ομάδας των ινδοευρωπαίων συνεχίζει να εξαρτάται από τις γλωσσολογικές υποθέσεις, από τις οποίες πολλές φθάνουν έως την άρνηση της ύπαρξης του ίδιου του φαινομένου.

Η ανάλυση του σκελετικού υλικού θα συνέβαλε αναμφίβολα στην αποσαφήνιση του προβλήματος των μεταναστεύσεων. Ωστόσο, αν και ο αριθμός των ταφών είναι αρκετά μεγάλος, η κατανομή τους στον χώρο και στον χρόνο δεν

είναι ομοιόμορφη και μη γνωρίζοντας, για παράδειγμα, την ανθρωπολογική δομή του πληθυσμού των φάσεων Cucuteni, δεν είναι δυνατόν να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με τον χαρακτήρα του πληθυσμού της αμέσως επόμενης φάσης, αν ήταν δηλαδή αλλογενής ή αυτόχθων. Τα ανθρωπολογικά δεδομένα, όσα υπάρχουν έως σήμερα, μάλλον αμφισβητούν την θεωρία της μεγάλης μετανάστευσης – των ινδοευρωπαίων – από ανατολικά. Το μεσογειακό στοιχείο είναι έκδηλο στους πολιτισμούς που ακολουθούν τη Νεολιθική στον μέσο Δούναβη, ενώ στην κεντρική Ευρώπη τα χαρακτηριστικά των πληθυσμών της στέπας ελλιώνονται προοδευτικά από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Ο πληθυσμός των αρχών της εποχής του Χαλκού στην Κεντρική Ευρώπη δεν παρουσιάζει ανθρωπολογικές ομοιότητες με τον πληθυσμό που ετάφη στους ταφικούς τύμβους της βόρειας ακτής του Πόντου.

Η Εποχή του Χαλκού

Η νέα περίοδος, που ονομάστηκε αρχικά περίοδος "μετάβασης" από τη Νεολιθική στην εποχή του Χαλκού, αρχίζει το πρώτο μισό της 4ης χιλιετίας και εξελίσσεται χωρίς δομικές μετατροπές, προς την κυρίως εποχή του Χαλκού (2η χιλιετία). Υπό το φως αυτών των σχετικά πρόσφατων διαπιστώσεων επιβάλλεται η αναθεώρηση της αντίληψης για τις απαρχές της εποχής του Χαλκού που υπήρχε έως τελευταία στην παράδοση της έρευνας στη Ρουμανία. Η κοινωνική ανάπτυξη στον καρπαθο-δουνάβιο χώρο κατά τη διάρκεια αυτής της μακράς περιόδου ακολουθεί μια ρυθμικότητα που μπορεί, σε γενικές γραμμές, να συσχετιστεί με εκείνην του πολιτισμού του αιγαιακού χώρου. Μια μεταβατική περίοδος 200-300 ετών μπορεί να υπάρξει μόνο πριν από το 3500. Στη συνέχεια και ταυτόχρονα με τον σχηματισμό των πολιτισμών Baden και Cotofeni, αρχίζει σε σημαντικό τμήμα της Λεκάνης των Καρπαθίων, η Πρώιμη εποχή του Χαλκού (η χρονολόγηση 3500 π.Χ. αντιστοιχεί με τη χρονολόγηση την οποία, τελευταία, πολλοί ερευνητές προτείνουν για τις απαρχές της Πρωτοελλαδικής Εποχής). Περί το 2500 διαμορφώνονται οι πυρήνες πολιτισμών που οδηγούν στην ανάπτυξη αυτού που θεωρείται ως η κυρίως εποχή του Χαλκού. Έκτοτε, η πολιτιστική εξέλιξη είναι, γενικώς, συνεχής έως τους πρωτοϊστορικούς χρόνους και ο χωρισμός της εποχής σε μικρότερες περιόδους είναι περισσότερο συμβατικός, εξαρτώμενος από χρονολογίες, συμβατικές και αυτές, του ευρύτερου νοτιοευρωπαϊκού χώρου (π.χ.: το τέλος της εποχής του Χαλκού που τοποθετείται γύρω στο 1150 π.Χ. αντιστοιχεί, με περίπου σύγχρονους όρους, με το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού).

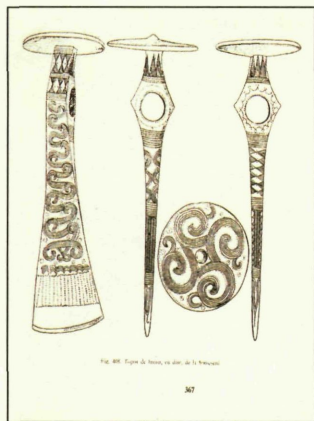
Από τις οκτώ ομάδες πολιτισμών της περιοχής, που πιστοποιούνται προς το τέλος της 3ης και τις αρχές της 2ης χιλιετίας και χαρακτηρίζονται περισσότερο από τις μορφές και την ειδική διακόσμηση της κεραμικής τους, ιδιαίτερη

σημασία έχει ο πολιτισμός Monteoru στην περιοχή της *στροφής*³ των *Καρπαθίων*. Οι περίοδοι που αποδόθηκαν στον πολιτισμό αυτόν και οι οποίες βασίζονται στη στρωματογραφία της μεγάλης ανασκαφής της *Sărata Monteoru*, στο νομό *Buzău*, αποτελούν το δομικό πλαίσιο ολόκληρης της εποχής του Χαλκού της Ρουμανίας. Η σχετική χρονολόγηση των άλλων πολιτιστικών ομάδων εξασφαλίζεται στο μέτρο που μπορεί να συσχετιστεί με τις διάφορες φάσεις του πολιτισμού Monteoru.

Αν και στην εξέλιξη της εποχής του Χαλκού στον καρπαθο-δουνάβιο χώρο παρατηρούνται επιδράσεις που προέρχονται τόσο από τις στέπες του Πόντου, όσο και από την κεντρική Ευρώπη, οι ωθήσεις που έρχονται από την αιγαιο-ανατολική περιοχή έχουν συμβάλλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη της κοινωνίας τόσο υλικά όσο και πνευματικά. Ως νότιες επιδράσεις αναφέρω τα χάλκινα σπαθιά μυκηναϊκού τύπου που βρίσκονται πολύ συχνά στην Τρανσυλβανία (εικ. 8). Είναι προϊόντα τοπικά, ορισμένα αντιγράφοντας ακόμα και την αρχική σύνθεση του κράματος. Η μίμηση ορισμένων βιοτεχνικών προϊόντων δείχνει μια σχέση ανάμεσα σε δύο πολιτισμούς στενότερη απ' ό,τι θα έδειχνε μια απλή εισαγωγή. Το γεγονός αυτό πρέπει να υπολογίζεται και στην αναφερόμενη περίπτωση αλλά και γενικότερα, όταν εξετάζονται οι ξένες επιδράσεις. Ως επίδραση του αιγαιο-ανατολικού κόσμου μπορεί να θεωρηθεί και η διάδοση, το πρώτο μισό της 2ης χιλιετίας π.Χ., των σπειροειδών και μαιανδροειδών θεμάτων που εμφανίζονται τόσο στην κεραμική, κυρίως στην Τρανσυλβανία, όσο και σε διάφορα οστέϊνα (δισκάκια, δίσκοι-*"σφραγίδες"*) ή μεταλλικά αντικείμενα (πελέκεις, ξίφη, εγχειρίδια με πλούσια διακόσμηση). Πολλά από τα παραπάνω είναι αντικείμενα γοήτρου, όπλα επιδειξης, η λειτουργικότητα των οποίων ήταν κοινωνική ή λατρευτική και λιγότερο πολεμική. Έτσι, αξίνες όπως εκείνες από το *Someșeni* (νομός *Cluj*) (εικ. 9) ή από τη *Săpânța* (νομός *Maramureș*), σκήπτρα

Εικ.8: Χρυσό σπαθί της Ύστερης εποχής του Χαλκού (θέση *Perșinari*)

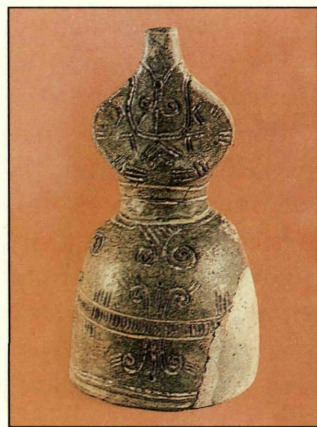
Εικ.9: Τελετουργικές αξίνες της Ύστερης εποχής του Χαλκού (θέση *Someșeni*)

3. Σημ. μετ.: Με τον όρο *"Στροφή των Καρπαθίων"* οι ρουμάνοι εννοούν την *"εξωτερική"* (νοτιοανατολική) περιοχή όπου συναντώνται η οροσειρά των Ανατολικών με αυτήν των Νοτίων Καρπαθίων.

όπως εκείνα από τη Drajna (νομός Prahova), οι χρυσές και οι ασημένιες αξίνες από το Tufalău (νομός Covasna) και από το Persinari (νομός Dâmbovița) αντίστοιχα, σπάθες, όπως εκείνη από την Apa (νομός Satu Mare) ή το ξίφος από το Roșiorii de Vede (νομός Teleorman) είναι δείγματα ισχύος, όπως οι πελέκεις και τα τριγωνικά χάλκινα εγχειρίδια στην κεντρική και τη δυτική Ευρώπη. Όλα αυτά είναι γνωρίσματα μιας πολεμικής κοινωνίας, δομημένης σε μικρές ομάδες με αρχηγό έναν πρίγκιπα (*primus inter pares*), έναν από τους άριστους πολεμιστές, που κατοικούσε, συνήθως, σε έναν οχυρωμένο οικισμό, όπου το σύστημα οχύρωσης (ανάχωμα, πασσαλοπερίβολος ή ακόμα και πρωτόγονο λίθινο τείχος) εκτός από τον αμυντικό ρόλο του συνιστούσε, επίσης, ένα στοιχείο γοήτρου.

Τα αρχαιολογικά δεδομένα είναι ελάχιστα για μια αξιόπιστη ανασύνθεση της θρησκείας των πληθυσμών της εποχής του Χαλκού. Αν και η θρησκεία αυτή θα ήταν οπωσδήποτε πολυθεϊστική, η λατρεία μιας ηλιακής θεότητας φαίνεται να υπερισχύει στην πίστη των ομάδων πολιτισμών του καρπαθοδουνάβιου χώρου (εικ. 10). Στα θέματα των πολιτισμών της Τρανσυλβανίας υπάρχουν δυναμικής μορφής ηλιακά σύμβολα (σπείρες, εμπλεκόμενοι σταυροί με ελικοειδή απόληξη στις κεραίες, κ.α.), ενώ στην πεδιάδα του Δούναβη κυριαρχούν τα ίδια σύμβολα με στατικότερη μορφή (σταυροί, κύκλοι με ακτίνες, κ.α.). Το κτίριο με λατρευτικό χαρακτήρα που εντοπίστηκε στον οικισμό της Sălacea (νομός Bihor) είναι ιερό τύπου μεγάρου με δύο δωμάτια και τους τοίχους διακοσμημένους με ταινίες από σπείρες και μαϊνάνδρους.

Προς το τέλος της εποχής του Χαλκού και στις αρχές της 1ης χιλιετίας π.Χ. διαπιστώνεται σημαντική αύξηση των αποθέσεων χάλκινων αντικειμένων (αλλά και άλλων) σε ορύγματα. Πολύν καιρό, το φαινόμενο αυτό – που πιστοποιείται κυρίως στην Τρανσυλβανία, αλλά δεν λείπει και από τις περιοχές έξω από το τόξο των Καρπαθίων – ερμηνεύθηκε ως θησαύρισμα, όπως οι θησαυροί νομισμάτων των ιστορικών χρόνων, συσχετιζόμενο με πολιτικές διαταραχές που θα επέβαλαν την απόκρυψη αντικειμένων αξίας. Ωστόσο, τον τελευταίο καιρό όλο και περισσότεροι ερευνητές τείνουν να αποδώσουν λατρευτικό χαρακτήρα στο φαινόμενο. Οι αποθέσεις θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως προσφορές αναθηματικού χαρακτήρα, είτε ως αποτέλεσμα ενδοκοινοτικών πλειοδοσιών τύπου "potlach". Στον τύπο αυτό ανήκουν οι αποθέσεις που αποτελούνται κυρίως ή αποκλειστικά από

Εικ. 10: Πήλινο ειδώλιο με εγχάρακτη διακόσμηση της Ύστερης εποχής του Χαλκού (θέση Șirna)

θραύσματα ή τμήματα αντικειμένων. Αντίθετα, αποθέσεις μεγάλων "διαστάσεων", με εκατοντάδες ή χιλιάδες χάλκινα αντικείμενα, τα περισσότερα αποσπασματικά, μαζί με μεγάλη ποσότητα χελωνών ακατέργαστου χαλκού, που θεωρούνται "αποθέσεις χυτηρίων", θα μπορούσαν να ερμηνευθούν και ως αποθέσεις ιερών, όπως συνέβαινε και αργότερα στους ελληνικούς ναούς. Αναφέρεται ως παράδειγμα η τεράστια απόθεση από τη Uioara (νομός Alba), που περιλαμβάνει 5812 αντικείμενα και ζυγίζει περίπου 1100 Kg, ή εκείνα από το Aiud και τη Șrălanca. Και τα τρία βρίσκονται σε περιοχή πλούσια σε αλάτι στη μέση της κοιλάδας του Mureș, στο νομό Alba. Άλλες δύο παρόμοιες αποθέσεις ανακαλύφθηκαν σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, κοντά σε μεγάλο νεκροταφείο τύμβων των αρχών της εποχής του Σιδήρου, στο Bicaz, στο νομό Maramureș. Η ίδια λατρευτική ερμηνεία μπορεί να δοθεί και στις αποθέσεις κεραμικών, κυρίως κυπέλλων και φιαλών. Σε έναν τύμβο μεγάλων διαστάσεων, που ερευνήθηκε στο Susani, του νομού Timiș, αποκαλύφθηκε μια προσφορά 66 κυπέλων και 13 φιαλών, τοποθετημένων γύρω από λεκανίδα και σωρό απανθρακωμένων καρπών. Στον ίδιο τύμβο βρέθηκε όρυγμα, στον οποίο είχαν τοποθετηθεί περίπου 140 αγγεία, κυρίως κύπελα και φιάλες, επιμελημένης κατασκευής και με προσεγμένη διακόσμηση.

Οι αποθέσεις χάλκινων αντικειμένων τοποθετούνται χρονικά στον 12ο-11ο αι. π.Χ. Το έθιμο αυτό εγκαταλείπεται, μάλλον απότομα, τον 8ο αιώνα π.Χ., σχεδόν ταυτόχρονα σε μεγάλο τμήμα της Ευρώπης. Ποιό ιστορικό γεγονός θα μπορούσε να επιβάλλει την εξαφάνιση του εθίμου των αποθέσεων, από τα βρετανικά νησιά έως τη Μαύρη Θάλασσα; Η μόνη αξιόπιστη εξήγηση είναι θρησκευτική. Τον 8ο αιώνα πρέπει να συνέβη μια "μεταρρύθμιση" στις θρησκευτικές δοξασίες, μεταρρύθμιση που εκφράστηκε, μεταξύ άλλων, και με τη σχεδόν ταυτόχρονη εγκατάλειψη του εθίμου της απόθεσης χάλκινων αντικειμένων.

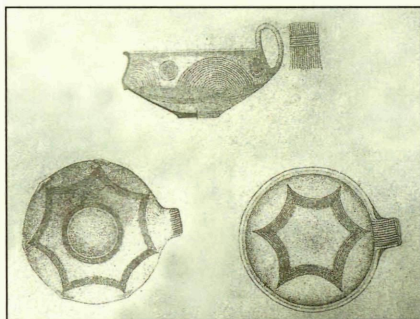
Η παλαιότερη άποψη, ότι το τέλος της εποχής του Χαλκού χαρακτηρίστηκε από μεγάλες μετατροπές πολιτιστικής και ιστορικής τάξης, που αντανάκλασαν μεταναστεύσεις πληθυσμών (συμπεριλαμβανόμενης και της λεγόμενης "μεγάλης αιγαιακής μετανάστευσης"), χάνει, τον τελευταίο καιρό έδαφος, μη έχοντας στηριξη στον αρχαιολογικό τομέα. Όλη η περίοδος από τον 13ο έως τον 9ο αι. π.Χ. δείχνει να είναι περίοδος υλικής ευημερίας, άνθησης του πνευματικού βίου, περίοδος σχετικής σταθερότητας. Το φαινόμενο των αποθέσεων, αν ερμηνευθεί με θρησκευτική διάσταση, αντιπροσωπεύει μόνο ένα από τα γνωρίσματα της ενότητας της εποχής. Η εξέλιξη των κεραμικών τύπων στα νεκροταφεία (στο Μπανάτ ή στη βόρεια Ρουμανία, στην Țara Lăpușului) και τους οικισμούς, συνηγورεί υπέρ μιας ιστορικής ανάπτυξης χωρίς μεγάλους κλονισμούς. Αυτό που παλαιότερα εθεωρείτο ως η απόδειξη παρουσίας ξένων στοιχείων, δηλαδή η κεραμική με αυλακωτή διακόσμηση, σε αντίθεση με την εγχάρακτη και πλαστική

διακόσμηση που χαρακτηρίζουν την εποχή του Χαλκού, αποδεικνύεται ότι δεν είναι παρά η γενίκευση ενός νέου τρόπου διακόσμησης της κεραμικής και ότι η αποδοχή της τοποθέτησης αυλακώσεων στη σκοτεινή επιφάνεια του αγγείου οφείλεται στην επίδραση των μεταλλικών αγγείων (χάλκινων και χρυσών) τα οποία εμφανίζονται συχνά προς το τέλος της 2ης χιλιετίας π.Χ. Παράλληλα, εμφανίζονται οικισμοί οχυρωμένοι με αναχώματα και πασσάλους (συχνά με περίπλοκη δομή), πολλοί από αυτούς σε εντυπωσιακές διαστάσεις όπως για παράδειγμα στη Sântana-Arad όπου η οχύρωση έχει διάμετρο περίπου 1 km, ενώ το ανάχωμα διατηρείται έως σήμερα σε ύψος μερικών μέτρων.

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή, παρατηρείται μια πόλωση των πολιτιστικών επιδράσεων, διαφορετική από εκείνη της εποχής του Χαλκού. Η εξάπλωση στην Τρανσυλβανία, τον 14ο-13ο αι. π.Χ. ενός πολιτισμού ανατολικής προέλευσης – του πολιτισμού Noua – εντάσσει την περιοχή στον καρπαθο-δνειπερινό πολιτιστικό χώρο (πολιτισμός Nova-Sabatinovka). Ταυτόχρονα, οι ομάδες της νότιας Ρουμανίας παρουσιάζουν όλο και περισσότερη συγγένεια με εκείνες του βαλκανικού χώρου. Με την υιοθέτηση της αυλακωτής κεραμικής, οι ομάδες της Τρανσυλβανίας και του Μπανάτ προσανατολίζονται, τον 12ο και 11ο αι. προς την περιοχή του μέσου Δούναβη. Σύντομα, ολόκληρη η καρπαθο-δουνάβια περιοχή θα αφομοιώσει την τεχνική των αυλακώσεων, με επιμέρους τοπικές χαρακτηριστικές εκφράσεις. Στο γύρισμα της χιλιετίας, στο έδαφος της Ρουμανίας διακρίνονται δυο πολιτισμικές ομάδες: η ομάδα της αυλακωτής κεραμικής, που καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του εδάφους με εξαίρεση τη Δοβρουτσά και τη νότια Μολδαβία (εικ. 11) και η ομάδα της κεραμικής με εμπιέστη διακόσμηση, η οποία έχει ως χώρο ανάπτυξης τον κεντρικό Βαλκανικό χώρο και η οποία θα επηρεάσει, από τον 10ο αι. με αυξανόμενη ένταση τις νότιες και ανατολικές ζώνες του καρπαθο-δουνάβιου χώρου (ιδιαίτερα τη Δοβρουτσά και τη Μολδαβία).

Η Εποχή του Σιδήρου

Την εποχή του Σιδήρου είναι αδύνατο να διακρίνει κανείς πίσω από τα πολιτιστικά και τα ιστορικά φαινόμενα κάποιες εθνικές ή πολιτειακές μετατροπές. Όσο και αν είναι δελεαστικό να αναγνωρίσουμε στις ομάδες με την αυλακωτή κεραμική στα βόρεια του Δούναβη τους βόρειους, και στις ομάδες με την εγχάρακτη κεραμική τους νότιους Θράκες, η θέση αυτή παραμένει προς το

Εικ. 11: Κεραμική με αυλακωτή διακόσμηση της Πρώιμης εποχής του Σιδήρου (θέση Susani)

παρόν μια απλή υπόθεση. Ούτε οι ανθρωπολογικές αναλύσεις μπορούν να συμβάλλουν στη λύση αυτών των προβλημάτων, γιατί εξαρτώνται από την ανακάλυψη ταφών, που, είναι πολυάριθμες σε ορισμένους αλλά όχι σε όλους τους πολιτισμούς της εποχής του Χαλκού [στον χώρο των πολιτισμών της κεντρικής Μουντένιας (Βλαχίας) και της Ολτένιας – Τεί και Verbişioara – δεν ανακαλύφθηκαν ταφές]. Ωστόσο, με τον ερχομό της νέας εποχής, διαπιστώνεται ένα σχετικά παράξενο φαινόμενο: αρχίζοντας από τον 12ο αι. π.Χ., ο αριθμός των νεκροταφείων περιορίζεται, για να εξαφανιστούν αργότερα. Στην πραγματικότητα, σε όλον τον καρπαθο-δουνάβιο χώρο, έως την κατάκτηση της Δακίας από τους Ρωμαίους, δεν είναι γνωστά νεκροταφεία ούτε με ταφές ούτε με καύσεις, παρά μόνο στις περιοχές όπου υπάρχουν ξένες επιδράσεις (Κέλτες, Βαστάρνοι, κ.α) ειδικές περιπτώσεις (π.χ. τάφοι πριγκιπικοί ή πολυτελείς) ή νεκροταφεία με επιδράσεις από τον βαλκανικό χώρο (νεκροταφεία τύπου Ferigile είτε η ομάδα των καύσεων στον Κάτω Δούναβη). Το φαινόμενο δεν βρήκε ακόμα μια ικανοποιητική εξήγηση. Είναι φανερό ότι πρόκειται για αλλαγή ταφικών εθίμων που καθορίζεται, ασφαλώς, από ειδικές θρησκευτικές δοξασίες.

Η χρονολογία του τέλους της εποχής του Χαλκού – 1150 π.Χ. – αντιστοιχεί, σε βαλκανικό πλαίσιο, με το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού. Ωστόσο, είναι φανερό, ότι στην πολιτισμική πραγματικότητα του καρπαθο-δουνάβιου χώρου δεν σημειώνεται κανένα ιδιαίτερο γεγονός αυτήν την περίοδο. Από την άποψη αυτή, ο χώρος εντάσσεται περισσότερο στην *Urnenfelderzeit* (εποχή νεκροταφείων με τεφροδόχες κάλπες) της κεντρικής Ευρώπης, εποχή που καλύπτει την περίοδο από τον 13ο έως τον 9ο αι. π.Χ. Παρόλα αυτά, για να αποφευχθούν οι συγχύσεις ορολογίας και για να σεβαστούμε την παράδοση της προϊστορικής έρευνας στη Ρουμανία, με τη νέα περίοδο εννοείται η Χαλσάτια περίοδος (*Hallstattzeit*) του καρπαθο-δουνάβιου χώρου ή η Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Η τελευταία ονομασία δικαιολογείται και από τα ευρήματα καθώς το πρώτο σιδερένιο αντικείμενο που ανακαλύφθηκε έως τώρα στη Ρουμανία χρονολογείται τον 13ο αι. (βρέθηκε σε έναν τύμβο στο Lăpuş, στο νομό Maramureş και θεωρείται ένα από τα παλαιότερα της Ευρώπης), ενώ τον 12ο και 11ο αι. π.Χ. σιδερένια αντικείμενα εμφανίζονται σχεδόν σε όλες τις περιοχές της Ρουμανίας. Στο σημερινό στάδιο της έρευνας, στη Ρουμανία είναι γνωστά περίπου 50 ευρήματα που σχετίζονται με τη μεταλλουργία του σιδήρου, και χρονολογούνται στην πρώιμη Χαλσάτια περίοδο (*Hallstatt A* και *Hallstatt B* – 12ος - 11ος αι. π.Χ.). Ωστόσο, η πλήρης αντικατάσταση των χάλκινων όπλων με σιδηρά επέρχεται μόνο τον 8ο αι. π.Χ.

Προς το τέλος του 9ου αι. ή γύρω στο 800 π.Χ., στον καρπαθο-δουνάβιο χώρο εξαπλώνεται ο πολιτισμός Basarabi (που πήρε την ονομασία από την

ομώνυμη θέση του νομού Dolj, όπου αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά). Αυτό το πολιτισμικό φαινόμενο, που διαρκεί όλον τον 8ο αι. έως και το 650 π.Χ., έχει μια ιδιαίτερη σημασία, καθώς για πρώτη φορά ένας πολιτισμός εκπληκτικά ομοιόμορφος και ενιαίος ως προς τις μορφές και τη διακόσμηση της κεραμικής παρουσιάζεται σε μια τόσο μεγάλη γεωγραφική έκταση: από τη Βοϊβοντίνα, στα δυτικά, έως τον μέσο Δνείστερο στα ανατολικά, συμπεριλαμβάνοντας το Μπανάτ, τη λεκάνη του Μούρες, την πεδιάδα του Δούναβη, τη νότια και, μερικώς, την κεντρική Μολδαβία. Η χαρακτηριστική διακόσμηση του πολιτισμού Basarabi, περιλαμβάνει ποικίλα μοτίβα (ανάγλυφα, εμπιέστα ή έγχάρακτα γεμισμένα με λευκό χρώμα) και εντοπίστηκε σε όλη την παραπάνω περιοχή. Μόνο στα βόρεια της Τρανσυλβανίας και της Μολδαβίας δεν έχει ακόμα ανακαλυφθεί.

Η ιστορική σημασία του πολιτισμού Basarabi έγκειται στο γεγονός ότι εμφανίζεται μόνο δυο αιώνες πριν από τις πρώτες φιλολογικές αναφορές για τους πληθυσμούς της καρπαθο-δουνάβιας περιοχής. Η θεώρηση της ομοιομορφίας του πολιτισμού Basarabi ως μιας πρώτης εκδήλωσης της ιστορικής και πολιτιστικής ενότητας του γετο-δακικού⁴ πληθυσμού είναι μια ευλογοφανής υπόθεση, την οποία υποστηρίζω, έχοντας ταυτόχρονα τη γνώση ότι, στο σημερινό στάδιο των ερευνών και των ανακαλύψεων, δεν είναι δυνατή μια αυστηρή απόδειξη της.

Από τον τόμο: *O istorie a românilor*, Cluj 1998.

4. Σημ. μετ.: Με τον όρο “γετο-δάκες” οι ρουμάνοι ιστορικοί ορίζουν όλες τις φυλές που κατοικούσαν τα ιστορικά χρόνια τη Δακία και ανήκαν στην ομοεθνία των βορείων Θρακών. Οι έλληνες ιστορικοί τους ονόμαζαν Γέτες, το όνομα της πρώτης φυλής των βορείων Θρακών που συνάντησαν οι έλληνες άποικοι στο νότο της Δοβρουτσάς. Οι λατινικές πηγές προτιμούν τον όρο Δάκες αφού οι Ρωμαίοι πρωτοήρθαν σε επαφή με αυτούς προς το τέλος του 2ου αι. π.Χ.

Preistoria României

Alexandru Vulpe

Academician, Profesor, director al Institutului Arheologic "Vasile Pârvan"

Neoliticul

Începutul Holocenului (acum cca 10000 de ani) – perioada geologică actuală – s-a caracterizat printr-o încălzire substanțială a climatului; între 7000 și 3000 a. Chr. clima era mai caldă și mai umedă decât în prezent. Aceste condiții au favorizat transformări esențiale în modul de viață. Deși nu se constată un hiatus de locuire între epipaleolitic și noua perioadă, – neoliticul –, apariția culturilor neolitice, aparținând unor populații de agricultori și crescători de vite, este rezultatul unei migrații din sudul Peninsulei Balcanice și, în ultimă instanță, din Anatolia și din zona est-mediteraneană. Nou-veniții, care foloseau ceramica și unelte primitive pentru aratul pământului, au evoluat un timp alături de grupurile de vânători epipaleolitici de tip tardenoisian. Nu este posibil de a evalua contactul între cele două populații, respectiv dacă a existat cumva o asimilare a autohtonilor sau, pur și simplu, aceștia din urmă s-au retras cu încetul spre zonele slab locuite din nordul continentului. Ceea ce știm este că toate grăunțele calcinate descoperite până acum în așezări neolitice timpurii sunt de origine sud-vest-asiatică. De asemenea, ovicaprinele domesticate aparțin unor specii ce nu au existat în epoca epipaleolitică, ci au fost aduse din Asia Anterioară.

În general, împărțirea neoliticului din România urmează schema tradițională tripartită – timpuriu, mijlociu (se preferă expresia "dezvoltat") și târziu (denumit frecvent și eneolitic). Nu este în intenția acestei scurte prezentări de a înșirui variatele forme de cultură materială și spirituală ale neoliticului, grupate în culturi regionale cu denumiri diferite. Mă voi opri doar la trăsăturile generale și la manifestările cele mai originale.

Cele mai vechi descoperiri neolitice s-au făcut în Oltenia (Cârcea, jud. Dolj) și în Transilvania (Gura Baciului, jud. Cluj). Ceramica fină este pictată bicrom – motive

Fig. 1. Vas pictat (neolitic timpuriu, Cârcea)

geometrice și buline de culoare albă pe fond roșu sau brun-roșcat – și prezintă analogii cu cultura proto-Sesklo din Thessalia (fig. 1). Uneltele găsite în aceste așezări constau în continuare din obsidian și din piatră șlefuită (mici topoare). Tot acum apar și primele figurine, modelate din lut sau tăiate din piatră.

A doua etapă a neoliticului timpuriu este caracterizată prin răspândirea peste aproape tot spațiul carpato-dunărean a culturii Starčevo-Criș. Această cultură nu pare a fi o continuare a fenomenelor culturale amintite mai sus, ci este mai degrabă rezultatul pătrunderii unui nou val de populații dinspre sud, cu analogii, în ceea ce privește ceramica, tot în Thessalia – cultura pre-Sesklo. Așezările sunt numeroase și au livrat un bogat material ceramic și litic. Categoria ceramicii fine este pictată bicrom (benzi brune sau albe pe fond roșu sau benzi brune pe fond alb) și chiar tricrom. Alături de motive geometrice, apare și spirala. Varietatea formelor vaselor este sensibil mai mare decât în etapa precedentă. În Oltenia (Valea Râii, jud. Vâlcea) s-a descoperit o seceră de os, iar în altă așezare s-a găsit un vas de lemn; piese din acest material vor fi fost mult mai numeroase în realitate, dar nu s-au conservat. Alături de unelte din silex, sunt frecvent atestate topoare din piatră șlefuită, unele de mari dimensiuni. Tot acum apar primele piese de aramă (sule, perle). Cultura Starčevo-Criș a dăinuit o bună bucată de vreme (a fost subîmpărțită în mai multe faze de dezvoltare) și alcătuiește structura culturală și demografică pe care se vor dezvolta culturile ulterioare ale neoliticului carpato-dunărean.

Este dificil, dacă nu chiar imposibil, de precizat în ce măsură apariția unor elemente culturale alogene, reflectate mai ales în formele și decorul ceramicii, reprezintă mișcări și pătrunderi de populații sau oglindesc doar fluctuația modelelor de ornamentare. Având în vedere posibilitățile limitate de asigurare a hranei pe teritorii proaspăt defrișate și necesitatea de permanentă căutare a locurilor prielnice agriculturii și pășunatului, s-a presupus o mobilitate destul de accentuată a comunităților neolitice. Așezările cu un singur nivel de locuire ar reflecta cel mai bine acest fenomen. Dacă acceptăm ca rezonabilă această explicație pentru neoliticul timpuriu, pentru etapele avansate ale acestei epoci, în care abundă așezările cu mai multe straturi, dovedind o bună stabilitate a locuirii, obținerea mijloacelor de trai de pe o zonă bine delimitată nu mai constituia o problemă. Astfel de considerații și altele scot în evidență dificultatea reconstituirii unei “istorii”, a

dinamicii populațiilor neoliticului. Descoperirile arheologice ne înfățișează această epocă drept una de stabilitate, în care o populație sedentară, cu preocupări predominant agricole, a dezvoltat una din cele mai spectaculoase civilizații ale spațiului sud-est-european, pe care să o caracterizez în cele ce urmează.

Relativa stabilitate se reflectă și în tipurile de așezări, care, în special în fazele finale ale neoliticului, se prezintă sub forma unor mari aglomerări umane: așezările de la Majdan și Dobrovodi, lângă Uman, în Ucraina centrală (cultura Cucuteni-Tripolje), numără mai bine de 1000 de locuințe, prezentând chiar o anumită organizare ce sugerează o structură

protourbană. Locuințele neoliticului erau, în general, de formă rectangulară, uneori de mari dimensiuni (cca 15X10m). Pereții erau din lut amestecat cu paie, aplicat peste un schelet de nuiiele și de pari groși înfipti în pământ. În interior s-au găsit vetre și cuptoare de lut și o cantitate impresionantă de ceramică, variată în formă și decor. În afara vaselor de uz casnic, în general neornamentate, în mai toate culturile neoliticului carpato-dunărean s-a descoperit o mare cantitate de vase frumos și bogat pictate sau decorate prin incizii și excizii etc., trăsătură caracteristică epocii respective (fig. 2).

Repertoriul ornamentelor era alcătuit din tot felul de motive geometrice, dar se remarcă mai ales cele de natură spiralo-meandrică. Nu lipsesc nici reprezentări antro- și zoomorfe (în cultura Cucuteni, acestea sunt realizate prin pictură). Desigur, decorul avea în primul rând o semnificație spirituală, dar elementul pur estetic în creația motivelor ornamentale nu poate fi negat; la fel stau lucrurile cu forma, aparent nefuncțională, extrem de elaborată, a unor recipiente sau suporturi de vase (fig. 3). În ceea ce privește tehnica decorului, în afara picturii, ce atinge un nivel deosebit de rafinat

Fig. 2. Vas cu decorație incizată (neolitic târziu, cultura Vinca-Tordos)

Fig. 3. Vas pictat (eneolitic, cultura Cucuteni A, Izvoarele)

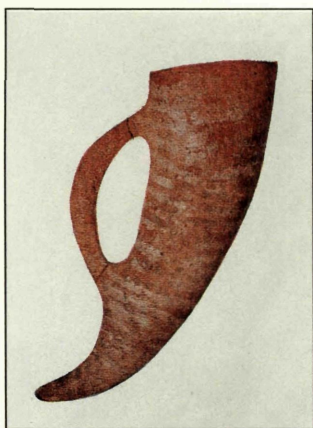

Fig. 4. Vas pictat cu grafit
(eneolitic, cultura Gumelnița,
Gumelnița)

în cultura Cucuteni (mai ales în faza târzie Cucuteni B), se întâlnesc motive decorative realizate prin incizie, excizie (asocierea acestora cu încrustarea cu o substanță albă urmărește redarea impresiei de relief) sau “pliseuri”. O categorie aparte, atestată în aria culturii Gumelnița, este pictura cu grafit, executată cu o mare precizie, înainte de arderea în cuptor, la o temperatură de până la 1050° C, a ceramicii respective (fig. 4). Motivele astfel realizate, mai ales spiralo-meandrice, confereau suprafeței vaselor un aspect metalic (în cimitirul de la Varna, aparținând unei variante locale a culturii Gumelnița, în locul prafului de grafit s-a folosit cel de aur).

Varietatea extrem de mare a plasticii neolitice din spațiul carpato-dunărean este comparabilă celei din zona egeo-anatoliană. Marea majoritate sunt figurine de sex feminin, ceea ce sugerează cultul unei (sau unor) zeițe feminine, al “zeiței-mamă”, divinitate atestată în Asia Anterioară și în epocile istorice. Se întâlnesc și figurine masculine (chiar și perechi masculin/feminin) (fig. 5), apare destul de des și canonul trei, sugerând prefigurarea unei triade spirituale. Pentru a evidenția elementul estetic, ce se asociază modelării în scop principal cultic, voi cita renumitul “gânditor” din necropola de la Cernavodă, aparținând culturii Hamangia, din neoliticul mijlociu: un bărbat șezând pe un scăunel, cu capul sprijinit în mâini (fig. 6). În aceeași zonă a necropolei s-a descoperit o figurină reprezentând o femeie cu forme pline, șezând, cu un genunchi ridicat și cu mâinile sprijinite pe genunchi.

Nu se poate trece cu vederea aici seria de vase modelate în formă antropomorfă: “Zeița de la Vidra”, un recipient înalt de 42,5cm, decorat cu incizii aparținând culturii Gumelnița; “Hora de la Frumușica”, jud. Neamț, datând din faza Cucuteni A – un suport de vas, alcătuit din șase statuete feminine, rafinat stilizate, văzute din spate, înălțate în dans. Și, în sfârșit, menționez și numeroasele reprezentări de case, – un fel de machete –, desigur cu caracter cultic. Deosebit de elaborată și sugestivă este “macheta” unui sanctuar

Fig. 5. Pereche de statuete de lut
(eneolitic, stațiunea Vădastra)

cu etaj, descoperită la Căscioarele, jud. Călărași, lângă Dunăre, în stratul aparținând culturii Gumelnița (fig.7).

Știm destul de puțin despre tipurile rasiale ale populațiilor neoliticului carpato-dunărean. În aria unor culturi, în special în cadrul intens locuitei arii a culturii Cucuteni-Tripolje, lipsesc vestigii funerare. Nu poate fi o lacună a cercetării, ci, mai degrabă, expresia unui comportament diferit față de cultul morților, pe care metodele arheologice n-au reușit să-l identifice. În alte arii culturale, scheletele descoperite (la Cernavodă s-au descoperit 542 de morminte de inhumație, iar la Cernica, lângă București, într-un cimitir aparținând culturii Boian [neolitic mijlociu], s-au desvelit 370 de morminte, majoritatea dispuse în poziție întinsă pe spate, multe conținând ofrande) prezintă trăsături mediteranoide, uneori cu analogii în Anatolia, sugerând astfel fondul demografic predominant sudic al populațiilor neoliticului din România, fapt coroborat de concluziile obținute pe cale arheologic-comparativă.

În ceea ce privește cronologia absolută a neoliticului carpato-dunărean, descoperirile din ultimii 30-40 de ani au dus la o sensibilă "ridicare" în timp a datelor tradiționale. Deși nu există un consens între specialiști, mulți sunt de părere că sfârșitul epocii neolitice este cu cel puțin un mileniu mai vechi decât se presupunea în anii '50. Ca partizan al unei cronologii "înalte", întemeiate pe date carbon 14, calibrate și pe cercetări dendrocronologice, cred că sfârșitul marilor complexe culturale – Cucuteni-Tripolje, Bodrogkeresztúr (în bazinul Tisei) – se situează în prima jumătate a mileniului IV (poate în jur de 3800-3600 a.Chr.). Pentru începuturile neoliticului nu dispunem de date directe. Conducându-ne după datarea unor descoperiri din Grecia (de tip proto-Sesklo și pre-Sesklo), putem presupune că vestigiile de la Gura Baciului și Cârcea provin din a doua jumătate a mileniului VII a. Chr., iar pentru cultura Starčevo-Criș presupunem o dată în jur de 6000 și din prima jumătate a mileniului VI a. Chr.

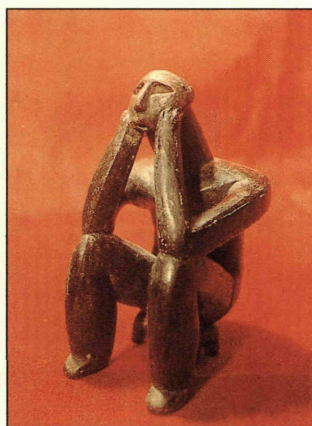

Fig. 6. Gânditorul, statueta de lut (neolitic mijlociu, cimitirul de la Cernavodă)

Fig. 7. "Machetă" de sanctuar (eneolitic, Căscioarele, cultura Gumelnița)

Sfârșitul neoliticului și al civilizației sale reprezintă una dintre cele mai dezbătute probleme ale preistoriei Sud-Estului european: a fost curmată dezvoltarea firească a acestor populații de agricultori sedentari de invazia unor triburi de păstori veniți din stepele ponto-caspice sau dinspre silvostepa nord-estică? Reflectă această presupusă invazie răspândirea unor neamuri indo-europene? Răspunsul părea mai ușor acum trei decenii, când contrastul între nivelul de civilizație al comunităților neolitice și cel al epocii imediat următoare era izbitor: cultura celor desemnați ca “nou veniți” se caracteriza prin grupuri restrânse de colibe, printr-o ceramică de slabă calitate, decorată doar cu creștături, incizii sau imprimată cu sfoara; monumentul funerar al noii epoci este tumulul; cei înmormântați într-o movilă erau membrii unei familii patriarhale. Acest contrast părea cu atât mai puternic, cu cât intervalul de timp în care s-ar fi produs era socotit în termenii unei cronologii foarte “scurte”; în 1960, cercetătorii admiteau ca dată de sfârșit al neoliticului cca 2000 a.Chr. începutul epocii bronzului fiind situat pe la 1800-1700, între cele două epoci desfășurându-se o scurtă perioadă de tranziție.

Deși, în linii generale, contrastul amintit rămâne în continuare un fapt necontestat, interpretarea fenomenului în termeni istorici și-a pierdut mult din virulență, în primul rând datorită sensibilei lungimi a așa-zisei perioade de tranziție, evaluată acum la mai bine de 1500 de ani. Această situație reflectă un proces lung de transformare a societății și civilizației Sud-Estului european, șocul unei mari migrații nemaifiind evident; sfârșitul culturilor neolitice nu a fost brusc și trebuie interpretat în mod diferit pentru fiecare cultură în parte. Ceea ce părea a fi o infiltrare de triburi de păstori poate fi privit astăzi și ca o transformare economico-socială a vechii populații, prin mărirea ponderii creșterii vitelor în dauna agriculturii, fapt ce ar explica și o mobilitate mai mare a triburilor și preferința pentru noi tipuri de așezări. Fenomenul a fost, desigur, complex; el oglindește probabil și unele schimbări climatice și modificări de ordin demografic. Toate acestea pot fi și rezultatul unor revoluții pe plan spiritual, al evoluției credințelor religioase. Sau, dimpotrivă, schimbările din modul de viață au determinat și transformări de ordin cultic? Nu pot fi total negate și unele migrații locale. De exemplu, sfârșitul culturii Gumelnița în Câmpia Dunării se pare că a fost grăbit de pătrunderea la Dunărea de Jos a unor triburi venite dinspre gurile Niprului (cultura Cernavodă I). În schimb, sfârșitul culturii Cucuteni-Tripolje se arată cu totul diferit: apare)mai degrabă ca o transformare lentă a culturii aceleiași populații.

Toate aceste constatări explică și scepticismul unor cercetători cu privire la contribuția arheologiei în problema indo-europenizării. Căutarea unei patrii primitive (*Urheimat*) a presupusei unități indo-europene rămâne mai departe dependentă de ipotezele lingvistice, dintre care unele merg până la negarea fenomenului ca atare.

Un aport însemnat în deslușirea problemei migrației ar putea veni de la analiza scheletelor. Deși numărul mormintelor de inhumație este destul de mare, repartizarea în spațiu și în timp a descoperirilor nu este uniformă (de exemplu, neștiindu-se structura antropologică a populației cucuteniene, nu se poate trage nici o concluzie referitoare la caracterul alogen sau indigen al populației din perioada imediat următoare). Datele antropologice, atâtea câte sunt până în prezent, aduc mai degrabă contraargumente la teoria mării migrații – a indo-europenilor – dinspre răsărit. Elementul mediteranoid este manifest în culturile ce succed neoliticului la Dunărea Mijlocie, în timp ce în Europa Centrală caracteristicile populațiilor stepice descresc progresiv de la est spre vest. Populația de la începutul epocii bronzului din Europa Centrală nu arată afinități biologice cu populația reprezentată în mormintele kurganelor nord-pontice.

Epoca Bronzului

Noua epocă, numită inițial de “tranziție” de la neolitic la epoca bronzului, începe în prima jumătate a mileniului IV și evoluează, fără modificări de ordin structural, spre epoca propriu-zisă a bronzului (mileniul II). În lumina acestor constatări relativ recente, se impune revizuirea concepției încetățenite până nu demult în tradiția cercetării românești referitoare la începuturile epocii bronzului. Desvoltarea societății acestei lungi perioade în spațiul carpato-dunărean urmează o ritmicitate ce poate fi, în linii generale, corelată celei a civilizației din aria egeică. Despre o etapă de tranziție de cca 200-300 de ani mai poate fi vorba doar înainte de 3500 a. Chr. De la această ultimă dată, o dată cu formarea culturilor Baden și Coțofeni într-o mare parte a Bazinului Carpatic, ne aflăm în perioada timpurie a epocii bronzului (data de 3500 corespunde cu cea pe care, recent, mulți cercetători o propun pentru începuturile helladicului timpuriu). În jur de 2500 a.Chr. se cristalizează nuclee de cultură ce duc la desvoltarea a ceea ce se înțelege îndeobște prin epoca propriu-zisă a bronzului. Din acest moment, evoluția culturală este, în general, continuă până târziu în vremile preistorice. În aceste condiții, despărțirea pe etape este mai degrabă convențională, fiind dependentă de date, și ele convenționale, de ordin supraregional (de exemplu: sfârșitul epocii bronzului în jur de 1150 a.Chr. corespunde, în termeni aproximativ contemporani, apusului civilizației miceniene).

Dintre cele opt grupuri culturale regionale, caracterizate mai ales prin formele și decorul specific al ceramicii, atestate la sfârșitul mileniului III și la sfârșitul celui următor, o importanță deosebită revine culturii Monteoru din zona de curbură a lanțului carpatic. Periodizarea acestei culturi, întemeiată pe stratigrafia mării stațiuni de la Sărata-Monteoru, jud. Buzău, reprezintă coloana vertebrală a cronologiei

Fig. 8. Rapieră de aur (bronz târziu, Perșinari)

bronzului românesc. Poziția cronologică relativă a celorlalte este asigurată mai ales în măsura în care poate fi corelată cu diferitele faze ale culturii Monteoru.

Deși în evoluția bronzului carpato-dunărean se observă influențe exercitate atât dinspre stepele nord-pontice, cât și dinspre Europa Centrală, impulsurile venite dinspre aria egeo-anatoliană au contribuit mai hotărâtor la dezvoltarea societății pe plan spiritual și material. În rândul acestor influențe sudice se remarcă rapierele de bronz de tip micenian, aflate în număr destul de mare în Transilvania (fig. 8). Ele sunt produse locale, unele imitând chiar tehnica de aliaj originală. Imitarea unor tipuri de artefacte implică o relație mai intimă între două civilizații decât ar fi reprezentat un simplu import. Acest fapt trebuie avut în vedere în judecarea ponderii impulsurilor venite din afară, în general, și a celor de față, în special. Tot ca o influență din lumea egeo-anatoliană se poate explica și răspândirea, în prima jumătate a mileniului II a.Chr., a decorului cu motivistică spiralo-meandrică, ce apare atât pe ceramica unor culturi, mai ales în Transilvania, cât și pe diverse obiecte de os (psalii, șaibe-“sigilii”) sau de metal (topoare de luptă, spade și pumnale bogat ornamentate). Multe din aceste piese reprezintă obiecte de prestigiu, arme de paradă a căror funcție era cea de distincție socială sau cultică, mai puțin militară. Astfel, topoare ca acelea de la Someșeni (jud. Cluj) (fig. 9) sau Săpânța (jud. Maramureș), sceptre ca acelea de la Drajna (jud. Prahova), topoarele de aur de la Țufălău (jud. Covasna) sau de argint (Perșinari, jud. Dâmbovița), spade ca acelea de la Apa (jud. Satu Mare) sau rapiera de la Roșiorii de Vede (jud. Teleorman) sunt însemne ale puterii, asemenea halebardelor și pumnalelor triumphiulare de bronz din Europa Centrală și Vestică. Toate acestea sunt proprii unei societăți războinice, structurate pe mici grupuri conduse de un principe (*primus inter pares*), din rândul luptătorilor de vază, ce-și avea, de regulă, reședința într-o așezare întărită, în care sistemul de fortificație (val de pământ, palisadă sau chiar zid primitiv de pietre) constituia, de asemenea, un element de prestigiu, alături de cel de apărare.

Fig. 9. Topoare de paradă (bronz târziu, Someșeni)

Datele oferite de arheologie sunt prea puține pentru o reconstrucție plauzibilă a religiei populațiilor epocii bronzului. Deși această religie era cu siguranță politeistă, cultul unei divinități solare pare a fi fost precumpănitor în credințele grupurilor culturale din spațiul carpato-dunărean (fig. 10). Simboluri solare de formă dinamică (spirale, cruci încârligate cu vârtejuri la extremități etc.) sunt atestate în patrimoniul motivistic din aria culturilor din Transilvania, în timp ce în Câmpia Dunării predomină aceleași simboluri, realizate sub formă statică (cruci, roți cu spițe sau raze etc.). O clădire cu caracter cultic a fost identificată în așezarea de la Sălacea (jud. Bihor); este un sanctuar de tip mégaron cu două încăperi, cu perețiidecorați cu frize spiralo-meandrice.

Fig. 10. Statuetă din lut cu decorație incizată (bronz târziu, Șirna)

Spre sfârșitul epocii bronzului și la începutul mileniului I a.Chr. se constată o creștere substanțială a depunerilor (depozitelor) de obiecte în pământ (mai ales bronzuri, dar nu numai). Multă vreme, acest fenomen – atestat mai ales în Transilvania, dar nelipsit nici în zonele extracarpătice – a fost interpretat asemenea tezaurelor monetare din timpurile istorice, fiind pus în legătură cu frământări de ordin politic, care ar fi impus ascunderea cu bună știință a obiectelor de valoare. În ultima vreme însă tot mai mulți cercetători înclină a atribui un caracter cultic acestui fenomen. Depunerile pot fi, astfel, explicate fie ca ofrande sau având funcție votivă, fie ca rezultat al unor licitații de prestigiu intercomunitar, de tip “potlach”. Acestui din urmă tip i-ar putea aparține depozitele constituite mai ales sau exclusiv din fragmente. Pe de altă parte, depozite de mari dimensiuni, cuprinzând sute sau mii de obiecte de bronz, majoritatea fragmentare, alături de o mare cantitate de “turte” de bronz brut, considerate “depozite de turnătorie”, ar putea fi interpretate și ca depozite de templu, asemenea celor din templele elene de mai târziu. Citez, spre exemplu, uriașul depozit de la Uioara, jud. Alba, ce conține 5812 piese și cântărește cca 1100 kg, sau cele de la Aiud și Șpălnaca, toate trei aflându-se într-o zonă bogată în sare, pe Mureșul Mijlociu, în jud. Alba. Alte două astfel de depozite au fost descoperite, la mică depărtare unul de altul, în preajma unei mari necropole tumulare de la începutul epocii fierului, la Bicaz, jud. Maramureș. Aceeași explicație cultică poate fi dată și depozitelor de vase ceramice, mai ales cești și străchini. Într-un tumul de mari dimensiuni, explorat la

Susani, jud. Timiș, s-a găsit o ofrandă constând din 66 de ceșcuțe și 13 străchini, așezate în jurul unei străchini mari și al unei grămezi de grăunțe carbonizate. În același tumul s-a descoperit o groapă în care fuseseră depuse cca 140 de vase, mai ales cești și străchini, lucrate îngrijit și frumos decorate.

Punctul culminant pe curba frecvenței depunerilor de bronzuri se situează în secolele XII-XI a.Chr. Obiceiul dispare, aproape brusc, în sec. VIII a.Chr., cam la aceeași dată pe mari întinderi ale Europei. Ce eveniment istoric ar fi putut determina dispariția acestor depozite, din insulele britanice până la Marea Neagră? Singura explicație plauzibilă este de ordin religios: în sec. VIII a intervenit o “reformă” în domeniul culturii spirituale, care și-a găsit expresia, între altele, și în dispariția aproape simultană a obiceiului depunerii de bronzuri.

Concepția mai veche, potrivit căreia sfârșitul epocii bronzului ar fi fost caracterizat prin mari prefaceri de ordin cultural-istoric, ce ar reflecta migrații de populații (inclusiv așa numita “mare migrație egeică”), pierde, în ultimul timp, din ce în ce mai mult teren, nefiind susținută pe plan arheologic. Întreaga perioadă a secolelor XIII-IX a.Chr. se arată a fi o epocă de bunăstare materială, de înflorire a vieții spirituale, de relativă stabilitate. Fenomenul depunerilor, dacă îl interpretăm pe plan sacral, reprezintă doar una din trăsăturile de unitate ale acestei epoci. Evoluția tipurilor ceramice din necropole (în Banat sau în nordul României, în Țara Lăpușului) și din așezări pledează în favoarea unei dezvoltări istorice fără convulsii majore. Ceea ce mai demult era considerat a fi dovada unei pătrunderi de elemente alogene, reprezentate prin grupuri cu ceramică decorată cu caneluri, în contrast cu grupurile cu ceramică incizată și excizată, decoruri specifice epocii bronzului, se dovedește a fi, de fapt, generalizarea unei noi mode de ornamentare a ceramicii, adoptarea modei canelurilor pe suprafața de culoare închisă a vaselor datorându-se influenței veselei de metal (bronz și aur) ce se răspândește cu intensitate spre sfârșitul mileniului II a.Chr. Totodată, apar mari așezări întărite cu valuri de pământ și bârne (uneori cu o structură destul de complicată), unele de dimensiuni considerabile; de exemplu, la Sântana-Arad cetatea are un diametru de aproape 1km, iar valul se conservă și astăzi pe o înălțime de mai mulți metri.

Așa cum sugeram la început, acum se observă o polarizare a influențelor culturale, diferită de cea a epocii propriu-zise a bronzului. Extinderea în Transilvania, în sec. XIV-XIII, a unei culturi de sorginte răsăriteană – cultura Noua-Sabatínovka). În același timp, grupurile din sudul României prezintă din ce în ce mai multe afinități cu cele din spațiul balcanic. Prin adoptarea modei ceramicii canelate, grupurile din Transilvania și Banat se polarizează, în sec. XII-XI, în

direcția ariei Dunării de Mijloc, pentru ca, în curând, moda canelurilor să cuprindă aproape în totalitate spațiul carpato-dunărean, manifestându-se prin forme specifice, diferențiate regional. În pragul mileniului I a.Chr., în zona României activează două cercuri culturale: 1. cel al ceramicii canelate, în cea mai mare parte a țării, cu excepția Dobrogei și a sudului Moldovei (fig. 11) și 2. cel al ceramicii decorate cu motive imprimare, având centrul de greutate în spațiul balcanic și influențând, cu începere din sec. X, din ce în ce mai puternic zonele sudice și răsăritene ale ariei carpato-dunărene (în special, Dobrogea și Moldova).

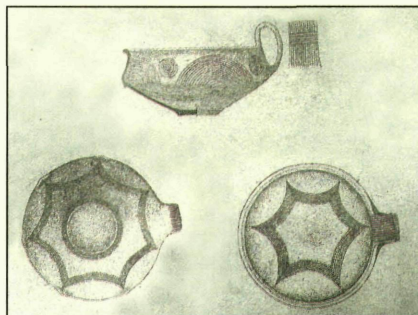

Fig. 11. Ceramică cu decorație canelată (epoca timpurie a fierului, Susani)

Epoca fierului

Este deocamdată cu neputință a desluși în spatele fenomenelor de ordin cultural-istoric ale epocii vechi a fierului modificări etno-politice. Oricât de tentant ar fi de a vedea în grupurile cu ceramică canelată de la nord de Dunăre pe tracii nordici, iar în cele cu ceramică imprimată pe cei sudici, o atare concepție rămâne pură ipoteză. Nici analizele antropologice nu pot contribui la rezolvarea acestor probleme, deoarece sunt dependente de descoperirea de morminte de înhumare, numeroase, ce-i drept, în cadrul unora dintre culturile epocii bronzului, nu în toate (în cadrul culturilor din Muntenia Centrală și din Oltenia – Tei și Verbicioara – nu s-au descoperit nici un fel de morminte), dar, o dată cu noua epocă, se constată un fenomen oarecum bizar: începând cu sec. XII a.Chr., necropolele se răresc, pentru ca apoi să dispară. De fapt, în întreg spațiul carpato-dunărean, până la cucerirea romană a Daciei, nu se mai cunosc necropole de înhumare și de incinerare, decât în zonele unde se exercită influențe alogene (vezi celții, bastarnii etc.) sau în cazul în care înmormântările au o explicație specială (de exemplu, morminte princiare sau fastuoase) ori se datorează unor influențe din aria balcanică (vezi necropolele de tip Ferigile sau grupul de incinerare de la Dunărea de Jos). Fenomenul nu și-a găsit până acum o explicație pe deplin satisfăcătoare. Este, evident, vorba de o schimbare a comportamentului față de ritul funerar, determinată, desigur, de anumite credințe religioase.

Data sfârșitului epocii bronzului – 1150 a.Chr. – corespunde, pe plan supraregional, apusului civilizației miceniene. Este însă evident că în ceea ce

privește realitățile culturale din aria carpato-dunăreană această dată nu consemnează nici un eveniment deosebit. Din acest punct de vedere, spațiul carpato-dunărean se încadrează mai degrabă în ceea ce în Europa Centrală se cunoaște sub denumirea de *Urnenfelderzeit* (epoca câmpurilor cu urne), cuprinzând perioada secolelor XIII-IX a.Chr. Totuși, pentru evitarea confuziilor terminologice și pentru a respecta tradiția cercetării preistorice românești, prin noua perioadă înțelegem *Hallstatt*-ul carpato-dunărean sau prima epocă a fierului. Această din urmă denumire se justifică și sub aspect fenomenologic: deși cel mai vechi obiect de fier descoperit până acum în România datează din sec. XIII, fiind una din cele mai vechi piese de fier din Europa (celtul de fier dintr-un tumul de la Lăpuș, jud. Maramureș), o dată cu sec XII-XI obiecte din acest metal apar în mai toate zonele țării noastre. În stadiul de față a cercetării, se cunosc în România aproximativ 50 de descoperiri legate de metalurgia fierului, datând din etapa veche a Hallstatt-ului (Ha A și B – sec XII-IX a.Chr.), dar înlocuirea totală a armelor de bronz cu cele de fier se constată de abia în sec VIII a.Chr.

Spre sfârșitul sec IX sau în jur de 800 a.Chr., se răspândește în cea mai mare parte a spațiului carpato-dunărean cultura Basarabi (numită astfel după localitatea din județul Dolj unde a fost prima dată identificată). Acest fenomen cultural, ce se extinde asupra întregului secol VIII și durează până către 650 a.Chr., prezintă o importanță deosebită, deoarece pentru întâia oară o cultură surprinzător de unitară sub aspectul formelor și decorului ceramic este prezentă pe o atât de largă întindere: din Voivodina, la vest, până pe Nistrul Mijlociu în răsărit, cuprinzând Banatul, bazinul Mureșului, Câmpia Dunării, sudul și, în parte, centrul Moldovei. Decorul specific al ceramicii Basarabi, ce constă dintr-un repertoriu motivistic variat, realizat mai ales prin incizie, imprimare și incrustație cu substanță albă, a fost identificat ca atare în întreaga zonă amintită. Doar în nordul Transilvaniei și al Moldovei această cultură n-a fost încă descoperită.

Importanța istorică a culturii Basarabi este cu atât mai mare, cu cât aceasta apare cu numai două veacuri înaintea primelor știri literare despre populațiile din aria carpato-dunăreană. A raporta unitatea culturii Basarabi la o primă manifestare a unității cultural-istorice a populației geto-dacice este o concepție plauzibilă, pe care autorul de față o susține, fiind totodată conștient că, în stadiul actual al cercetărilor și descoperirilor, o demonstrație riguroasă a acestei ipoteze nu este posibilă.

Din volumul: *O istorie a românilor*, Cluj 1998.